

Hærordninger og forsvarspolitik 1920 til 1940

Av oberstløytnant G. Holtfodt.

Regjeringen Gunnar Knudsens forsvarskommisjon av 1919 kom med sin innstilling i 1924. Den var uventet positiv. Rekruttskolen for infanteriet blev øket til 90 dager, antall linjebataljoner øket fra 55 til 57, antall feltartilleribatterier øket fra 39 til 48, flyvåpenet skulle styrkes 102 fly. Oslofjordens fremskutte befestninger og festningsanleggene ved Ramsund skulle fullføres. På den annen side skulle hærens rulleførte styrke reduseres fra 186 000 til 150 000 og antall stridende fra 150 000 til 100 000. Overskuddet skulle først innkalles til øvelse ved mobilisering. Distriktsbefalet skulle sløyfes og det samme gjaldt organisasjonen av landvernet. Forsvarsbudsjett 52,8 millioner derav 36 til hæren. Tross positive innslag betød selvfølgelig ordningen en betydelig svekkelse i forhold til hærordningen av 1909. Forsvarskommisjonens forslag blev dessverre ikke tatt opp til behandling av de politiske myndigheter. Dette skjedde først i 1927 i forbindelse med andre forslag.

Mowinckels første regjering kom med hærordningsforslag i 1926. Verneplikten opprettholdes, men bare 70% av de tjenestedyktige skal få militær utdanning. Infanteriet reduseres fra 55 til 37 bataljoner, kavaleriet fra 20 til 13 eskadroner, feltartilleriet fra 39 til 36 batterier, ingeniørvåpenet fra 22 til 18 kompanier. Befestningene

ved Kongsvinger, i Stjør og Verdalen og ved Narvik nedlegges. Kristiansand befestninger stilles i «reserve» (ingen øvelser i fredstid). Landvernet skal opprettholdes, men bare ha vernepliktig befall. Øvelsestiden nedsettes til 120 dager for alle våpen, nemlig 72 dagers rekruttskole og to regimentssamlinger av 24 dager. Ettårige befallsskoler skal utdanne vernepliktig befall (med årslønn 400 kr.). Av disse skal det være 2421, av fast befall 666, mot før 3723 (offiserer og underoffiserer). Distriktsbefalet sløyfes. Mowinckels regjering blev avløst av høyre regjeringen Lykke i 1926. Denne trakk tilbake Mowinckels forslag.

Regjeringen Lykke ga i en stortingsmelding uttrykk for hvordan den ville organisere forsvaret. Stortinget vedtok at denne melding, Mowinckels proposisjon, forsvarskommisjo-

nens innstilling og et par andre forslag skulle behandles av en forsterket militærkomité. På basis av denne komitéens innstilling vedtok Stortinget i begynnelsen av 1927 at de samlede forsvarsutgifter ikke måtte overstige 40 millioner. Regjeringen fremsatte forslag overensstemmende med dette. Ved den videre behandling blev forsvarsutgiftene presset ytterligere ned til 38,6 millioner, derav 26,5 millioner til Hæren. Forsvarsordningen av 1927 blev vedtatt av Stortinget i juli 1927. Etter denne plan fikk infanteriet 33 bataljoner mot før 55, kavaleriet 12 eskadroner og 3 hjulrytterkompanier, feltartilleriet 34 batterier mot før 39 og ingeniørvåpenet 18 kompanier mot før 22. Hærens ramme blev sterkt redusert. For å oppnå dette blev kravene til legebedømmelse skjerpet og bare 2/3 av rekruttstyrken skulle utdannes. Tjenesteplikten avgjøres ved loddrekning. Øvelsestiden blev fastsatt til 108 dager, 60 dagers rekruttskole og to regimentssamlinger av 24 dager for infanteri, ingeniørvåpen og festningsartilleri, for kavaleri og feltartilleri 138 dager, 90 dagers rekruttskole og to regimentssamlinger. Elementære ettårige befallsskoler avløser de gamle underoffiserskolene og krigsskolens første avdeling. Den gamle gradering: offiserer og underoffiserer blev avskaffet. Vi fikk isteden betegnelsene krigsskoleutdannet (K) befall og befallssko-

leutdannet befall (B, befall). Det fastlønnete befall ble redusert fra 3723 til 1432, altså med 2290 (offiserer og underoffiserer). En stor del av distriktsbefallet ble sløyfet. Marinens normalbudsjett skal være på 12,1 millioner. Men det skal i de første fem år brukes 16 millioner til bygging av 2 jagere og en undervannsbåt og 9 millioner til påbegynnelse av et artilleriskip og en større mineutlegger.

Hornsruuds regjering foreslo 10. februar 1928 utredelse av spørsmålet om avvikling av det militære forsvar.

Da forsvarsordningen av 1927 var vedtatt, mente man at man hadde nådd det absolutte lavmål hvis man overhodet skulle ha noe forsvar.

Regjeringen Hornsruud fikk en meget kort levetid og ble oppløst av Mowinckel. Redaktøren i Tidens Tegn, Rolf Thommesen var valgt til Stortinget av Frisinnede Venstre i 1927. I 1929 fremmet han et benkeforslag om en forsvarsordning til 30 millioner, 20 til marinen og 10 til Hæren. Olav Oksvik sa spottende at forslaget bar preget av å være mer en journalistisk prestasjon enn en politisk. De som hadde håpet at man nå skulle få litt ro omkring forsvaret tok skammelig feil. Mowinckel grep forslaget med begjærighet og påla kommanderende general og kommanderende admiral å utrede det basert på 10, 15 eller 20 millioner til hæren og tilsvarende for marinen med sluttsum 30 millioner. Holtfodt, som nå var kommanderende general ga en inngående utredning 6/12-1929. Han advarte på det sterkeste mot en videre reduksjon av Hæren. Tross Holtfodts advarsel fremmet regjeringen 28/5-1930 en ny nedrustningsplan (Holtfodt døde 24/2-1930), St. meddelelse nr. 23 1930, Holtfodts betenkning er tatt inn som

bilag 1. Oberst Laake, den senere kommanderende general var spesielt innbeordret til Forsvarsdepartementet for å utarbeide planen. Av endringer i 1927 planen kan nevnes: Styrkene skal reduseres, antall krigsskoleutdannet befall reduseres til 300, øvelsestiden reduseres til 84 dager for alle våpen (rekruttskole og i sammenheng med den avslutningsøvelser), regimentssamlinger sløyfes, distriktsbefallet oppheves helt. Hæren skulle få 17 millioner (Holtfodt mente at 21,2 millioner var det absolutte minimum for å opprettholde en organisert hær. Gikk man under dette beløp måtte man gå over til et sivilt vaktvern). Marinen skulle få 15 millioner. Holtfodts etterfølger general Bauck advarte like inntrengende som sin forgjenger mot ny reduksjon. Han sa bl.a.: «Realiteten er altså at St.med. nr. 23 (og forøvrig også hærordningen idag så lenge vi ikke har regimentssamlinger*) ikke ved mobilisering vil gi oss noen hær, *men endel løst sammensatte mindre avdelinger av tvilsom kvalitet.* Det er blendverk å innbille sig at man ut av disse elementer kan mobilisere divisjoner som straks kan sendes mot en øvet motstander. Jeg finner det å være min embetsplikt som kommanderende general å fremholde dette. Jeg ønsker ikke ved å forholde mig taus å bli skyldig i *et folkebedrag som kan bli en katastrofe for landet.*»

Mowinckel likte ikke militære toppsjefer som handlet i overensstemmelse med sine instruksjoner fra 1910 som påla dem ansvaret (det øverste) for forsvaret feltmessig brukbarhet. Han sørget derfor for 20/11-1930 å fastsette nye instruksjoner som re-

**Siste regimentssamling ble holdt i 1922.*

duerte deres ansvar til å overvåke den feltmessige brukbarhet. En klar reduksjon av toppsjefenes ansvar. Etter dette var det klart at regjeringen selv måtte overta ansvaret for forsvarets feltmessige brukbarhet. Om St.med. nr. 23 1930 uttalte kommanderende admiral bl.a.: Den nuværende bevilgningspolitikk vil i kort tid føre til at marinen opphører å være en krigsmarine.

Oberst Laake etterfulgte general Bauck som kommanderende general i begynnelsen av 1931. Han følger den nye instruks og kommer innledningsvis med en bemerkning som tydelig er rettet mot Holtfodts og Baucks vurderinger av den internasjonale situasjon i sin uttalelse av 1/5-1931 om den nye forsvarsordning. Laake sier at etter hans oppfatning «må de militære myndigheter her bøye sig for den vurdering som statsmakten er kommet til.» Et ynkelig standpunkt. De militære myndigheter må selvsagt si sin mening. Det blir så opp til politikerene om de vil ta hensyn til denne mening. Utnevnelsen av Laake til kommanderende general vakte oppsikt. I Hæren ble den sett på som klar politisk utnevnelse, Laake var venstremann. Han forbigikk mange som var langt bedre kvalifisert. I Stortinget ble også utnevnelsen sterkt kritisert.

Laake sier videre i sin uttalelse: «Vi må slå av på kravene om stadig krigsberedskap for storparten av vår hærstyrke.» Vi må nøye oss med «en liten, men til hver tid mobiliseringsklar første nøytralitetsvakt». Merk uttrykket *vakt*, som er erstattet det tidligere *vern*. Det må imidlertid skapes «et brukbart grunnlag for videre utbygning.» Han foreslo også visse endringer i planen, bl.a. 90 dagers rekruttskole. Men forutset-

ningen var at disse ikke skulle medføre noen vesentlig utgiftsøkning. Med de endringer han foreslo ville regjeringen etter hans mening «tilfredsstille de begrensede krav til landforsvaret som er presisert foran.» Så kommer den famøse og hårreisende uttalelse som intet hadde med virkelighetens verden å gjøre. «Forslaget forutsetter en forutseende utenriksledelse som i tide tar initiativet til å få forsvaret styrket når situasjonen blir truende.» Han nevnte imidlertid ikke hvor langt varsel de militære myndigheter og statsmaktene trenger til en omstilling. Med andre ord hvor langt inn i fremtiden utenriksledelsen må kunne se. Allerede 8/5-1931 fremsatte Mowinckel proposisjon om ny forsvarsordning.

Den 12/5-1931 blev han avløst av Kolstads bondepartregjering (Quisling var forsvarsminister). Den fremsatte en måned etter en ny forsvarsproposisjon. Den så ikke fullt så optimistisk på de mellomfolkelige forholds fredelige utvikling. Men den sluttet sig likevel i vesentlige punkter til Mowinckels forsvarsproposisjon. Av endringer kan nevnes at infanteriet skulle ha 16 regimenter som var fastsatt i planen av 1927 og at øvelseseiden skulle være 90 dager.

Stortinget besluttet 24/6-1931 at begge proposisjoner skulle behandles mellom sesjonene av den forsterkede militærkomite. I denne var det 3 representanter fra høyre, 3 fra bondepartiet, 2 fra venstre og 1 fra det radikale folkeparti, den siste, Alf Mjøen, var komiteens formann. Innstilling blev avgitt 19/12-1931. Arbeiderpartiets representanter foreslo at hæren og marinen nedlegges, at vernepliktsloven oppheves og at det opprettes en kystvakt til å føre oppsyn med vårt sjøterritorium under krig

mellom andre makter. Den skulle være sivil (M.a.o. ikke gå til kamp) (Otto Ruge bistod arbeiderpartiet med å utarbeide et forslag til sivilt vaktvern). Venstre og radikale folkepartier mente at den utenrikspolitiske fremtid visstnok var usikker, men at situasjonen for tiden gjorde det forsvarlig å innskrenke organisasjonen av 1927. Høyres og bondepartiets 6 representanter frarådet forandringene. De 3 arbeiderpartirepresentanter sluttet sig subsidiært til mellomfraksjonen og med formannens stemme blev det da i det vesentlige flertall for Mowinckels proposisjon. Stortinget vedtok flertallsinnstillingen i juni 1932. Det var som i 1927, bare den økonomiske

ramme for en ny forsvarsordning og grunnlinjene i denne Stortinget fastsatte i første omgang. 18/11-1932 foreslo regjeringen en endelig detaljert plan på grunnlag av stortingsbeslutningen. Om denne ga militærkomiteen innstilling 21/12-1932. Den blev vedtatt av stortinget 10/2-1933. Bondepartiregjeringen blev styrtet 3/3-1933 og Mowinckel dannet sin 3. regjering.

Militærkomiteen forutsatte i sin innstilling av 19/12-1931 at det i detaljproposisjonen blev gjort rede for hærens krigsberedskap etter nyordningen. Og den siste proposisjonen inneholder en redegjørelse om dette fra kommanderende general Laake. Han fremhever at det etter planen bare blir en første

DØRER, VINDUER, FASADEELEMENTER FOR HARDT KLIMA

På Nordkalotten har fasader på bygg en temperaturforskjell på mer enn 100°C, vi har slagregn, snøstorm. Fasaden settes under store påkjenninger. Gjennom årtider har vi utprøvet de forskjellige produkter i de forskjellige materialer. Etter prøving og feiling, har vi festet oss ved tre systemer:

ROTHAPUR polyurethan. Vinduer, dører hvor den vedlikeholdsfrie plastfolien er stabilisert på en kjerne av aluminium.

BRÜGMANN PVC. Vinduer, dører som er vedlikeholdsfri, lys- og værbestandig, lett å holde rent, lang levetid.

HUECK aluminium. Fasader, vinduer, dører i anerkjent aluminiumsystem. Isolert og uisolert, overflatebehandlet ved eloksering og lakking.

A.S BYGG ALU-PLAST

Post 9062 Furufleten Telefon (083) 51 000 — I. 2508

nøytralitetsvakt som står ferdig. Om «full krigsmobelisering» sier han at den «forutsetter en rekke *forberedelser* som må treffes etter hvert som statsmaktene finner at situasjonen krever slike forberedelser. Han nevnte bl.a. anskaffelse av materiell, utdanning av mer befal og repetisjonsøvelser. Det er forutsetningen for nyordningen at «forberedelsene blir gjennomført i tide.» «Har man ikke adgang til en slik langsom utbygging av krigsberedskapet, men må gjennomføre den på kortere tid, må man sette i verk alle de forannevnte foranstaltninger samtidig eller iallfall slag i slag ved forserte engangsbevilgninger når situasjonen blir kritisk». Han mener at man må ha et halvt år for å gjøre hele hæren mobiliseringsklar. Og han synes nå å være kommet nærmere Holtfodts og Baucks oppfatning: Etter verdenskrigens erfaringer kan krigsbegivenhetene utvikle seg så raskt at hæren må kastes uforberedt inn i kampen. «Det må derfor være statsmaktens plikt å sørge for at fredsbrudd ikke treffer oss uforberedt ved i tide å begynne den forutsatte videre utbygging fra minimumsorganisasjonen til full krigsberedskap». Statsmaktene fikk nå en viss angivelse av forutseenhetens lengde. Det er mulig at resultatene kunne blitt et annet om Laake i 1931 hadde gitt en såvidt alvorlig advarsel. Men nu var overgangen fra *for-svar til nøytralitetsvakt* besluttet.

Hærordningen av 1933 blev satt i verk 1/7-1934. En av de mange svakheter ved ordningen var at festningsartilleriet blev oppløst. De gjenværende landfestninger blev overført til Hærens artilleri og kystfestningene til marinen. Dette fikk store konsekvenser for kampene i

1940. Dekningstropper ved kystfestningenes landfronter manglet og de fleste av dem blev tatt fra landsiden.

Mowinckel foreslo rekruttskolen øket fra 48 til 60 dager i sitt budsjett for 1934/35. Det blev vedtatt av stortinget. Arbeiderpartiet foreslo sløyfing av alle øvelser.

I proposisjonen for 1935/36 foreslo Mowinckel rekruttskolen øket til 72 dager. Denne proposisjon var ikke behandlet da Nygaardsvold dannet sin regjering. Han tok den ikke tilbake, men arbeiderpartiet stemte også nu mot øvelser.

I den første forsvarsproposisjon som Nygaardsvolds regjering satte opp i januar 1936, sa forsvarsministeren, Oscar Torp at departementet hadde hatt under overveielse å følge forslaget fra Arbeiderpartiet året før om å innstille våpenøvelsene.

Departementet hadde, eien-dommelig nok på den annen side overveiet hel eller delvis sløyfing av fritrekkingen. Resultatet blev at man mest mulig fulgte det budsjett som var lagt opp 1935/36 bl.a. med rekruttskole på 72 dager. Sløyfing av fritrekkingen kunne ikke komme på tale av budsjettmessige hensyn. Et flertall i militærkomiteen foreslo rekruttskolen forlenget til 84 dager. Torp gjorde kabinettsspørsmål mot dette og forslaget falt. Fritrekkingen blev derimot opphevet mot arbeiderpartiets stemmer. Høsten 1936 ga utenriksministeren varsel om øket krigsfare på grunn av den spanske borgerkrig. Dette medførte ekstra bevilgninger til forsvaret av Nord Norge. Det var første og siste gang utenriksminister Koht ga dette viktige varsel som var helt avgjørende for at man skulle få tid på sig til å sette forsvaret i bedre stand. De militære sjefene foreslo høsten 1936

120 millioner ekstraordinært til forsvaret fordelt over tre år.

Arbeiderpartiet, venstre og kristelig folkeparti blev enige om 17 millioner fordelt på tre år. Høyre foreslo 90 millioner fordelt på 6 år. Bortsett fra Kohts signal i 1936 fikk de militære myndigheter ikke noen faresignal fra utenriksledelsen som general Laake forutsatte i 1931.

Men de militære myndigheter ga flere ganger regjeringen varsel om nødvendige forsvarstiltak. I Stortingsdok. nr. 7 for 1938 er nevnt flere henvendelser i årene 1934—1937. Høsten 1937 rettet kommanderende general Laake, i sin redegjørelse om budsjettet for 1938/39, en oppfordring til forsvarsberedskap som minner om Holtfodts og Baucks advarsler. I sitt budsjettforslag for 1939/40 skrev han bl.a.: «De senere års begi-

Villovent
VIFTE PÅ LOFTET

gir avslag fra bad, wc, tørkerom m.m.

EFFEKTIV kjøkken-ventilasjon uten støy

TRINNLOS REGULERING

KOMFYRBELYSNING

FETTFILTER

FLEBU
FLEBU SANDNES A/S
Strandgaten 81, 4300 Sandnes
Tlf. (04) 66 75 40

venheter har vist at man må regne med en plutselig og voldsom åpning av operasjonene.» Admiralstaben skrev i 1937 en utredning om Norges sjøforsvar, dets oppgaver og midler. Den fremhever at særlig Tyskland i en ny krig vil ha interesse av å sikre sig støttepunkter på vår kyst. Den erklærer at marinen med sine daværende midler ikke vil kunne verge vår nøytralitet. Den klager spesielt over at Kristiansand befestninger fremdeles står «i reserve», som det heter og ikke hadde hverken mannskap eller befal. Oberst Otto Ruge ga i 1936 et alvorlig varsko om luftforsvarets bedrøvelige tilstand. Kaptein Øivind Øis foredrag i Oslo Militære Samfund 6/3-1939 vakte stor oppsikt, men ingen positive reaksjoner fra myndighetene. Han var en av de første som falt under kampene i 1940.

I 1938 blev det tatt opp et lån på 52 millioner til et nøytralitets- og forsyningsfond. 25,3 millioner skulle brukes til forsvar i de nærmeste år. Etter en proposisjon av 14/4-1939 blev det bevilget 20 millioner ekstra på forsvarsbudsjettet for 1939/40, herav 3 millioner til hæren, 7,25 til flyvevåpnene (Hærens og Marinens, 6,7 millioner til marinen og 1,05 million til kystartilleriet. Høyre foreslo ytterligere 30 millioner. Dette forslag blev forkastet mot høyres og bondepartiets stemmer. Høsten 1939 blev det 8/9 bevilget 40 millioner til nøytralitetsvakt og forsyninger.

Høsten 1939 var Norges forsvar ennå ikke bragt i den stand som den svake minimumsordning av 1933 forutsatte. Manglende bevilgninger hindret fornyelse og modernisering av materiellet. Moderne utstyr manglet. Miner, torpedoer og ammunisjon var det altfor lite av. Øvelser og befal hadde man

også hatt for lite av. Etter at den annen verdenskrig var brutt ut fikk Norge 7 måneder til gjenoppbygning av sitt nedbrutte forsvar. Det var omtrent den frist general Laake regnet med i 1932. En energisk kjempeinnsats med forsert befalsutdannelse og repetisjonsøvelser kunne rettet på noen av svakhetene. Men varselfristen blev ikke engang utnyttet til mobilisering av det lille vern vi ennå hadde. I St.prp. nr. 6 1933 om ny forsvarsordning uttaler kommanderende general Laake bl.a. at man ved mobilisering i første omgang kun kan sette opp 6 små kombinerte feltbrigader med enkelte støttetropper ca. 30 000 mann. Etter hærordningen av 1909 hadde vi 6 Divisjoner, hæren kunne mobilisere 186 000 mann.

Hvis mobilisering inntreder

etter at nøytralitetsvakten var satt opp ville det medføre store vanskeligheter fordi nøytralitetsvakten ville ha lagt beslag på storparten av det øvete befal som trengtes for oppsetning og utdannelse av hærens øvrige avdelinger. Orlogskaptein E. A. Steen gjør i Norges Sjøkrig rede for at kystartilleriet på grunn av befals- og materiellmangel ikke var i stand til å gjennomføre full mobilisering. Vi kan etter dette slå fast at Norge i 1940 ikke var i stand til å gjennomføre full mobilisering. Men selv den delvise og reduserte mobilisering som kunne settes i verk blev ikke gjennomført i tide.

Kilder

Jon Skeie, Norges Forsvars historie
Nils Ørvik, Norsk sikkerhetspolitikk
1920 til 1939.

St.prp. nr. 6 1933. ■

**E.G.H. med topp service og utførelse når det gjelder:
SANDBLÅSING/SPRØYTEMALING
AV STÅLKONSTRUKSJONER, INN-
VENDIG OG UTVENDIG, SAMT
SANDVASKING OG BRANNISOLE-
RING.**

E.G.H. som ligger nær Torp flyplass, har kvalifiserte medarbeidere med lang erfaring, som sørger for et vellykket resultat.

E.G.H. VEDLIKEHOLD A-S

Råstad pr. Sandefjord
Telefon (034) 53 175